

วัฒนธรรมกับการพัฒนา: ข้อสังเกตจากกรณีชาวเล

เอกสารหมายเลข 4 :

โครงการต๋อยตึ่ง

จัดทำโดย

โครงการนาร่องอันดามัน และหน่วยวิจัยชนพื้นเมืองและทางเลือก
การพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ
มูลนิธิเพื่อนชนเผ่า

เขียนโดย

นฤมล อรุโณทัย นุชรี วงศ์สมุท พลาเดช ณ ป้อมเพชร
กิ่งแก้ว บัวเพชร และอุษา โคตรศรีเพชร

ภาพโดย

พลาเดช ณ ป้อมเพชร และนฤมล อรุโณทัย

ออกแบบปกและรูปเล่ม

อุษา โคตรศรีเพชร

สนับสนุนการจัดพิมพ์

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

พิมพ์เมื่อ

พฤษภาคม 2558 จำนวน 40 เล่ม

โครงการต๋อยตึ่ง -ขยายเมล็ดพันธุ์ความรู้เรื่องกลุ่มชาติพันธุ์และชายขอบสู่สาธารณชน

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท ปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

โทรศัพท์ 0-2218-7366-7, 0-2218-7376

โทรสาร 0-2255-2353

<http://www.facebook.com/ChaoLayNetwork>

สารบัญ

	หน้า
1. เกริ่นนำ	2
2. ชาวเลในกระแสการพัฒนา	2
3. ผลกระทบจากการพัฒนา	7
4. การพัฒนาและศักดิ์ศรีทางวัฒนธรรมต้องไปด้วยกัน	12
5. การรื้อฟื้นวิถีชีวิต การชดเชยการสูญเสีย	14
6. แนวคิดเขตสังคมวัฒนธรรมพิเศษ	18
7. ความจำเป็นของการถอดบทเรียนการทำงาน	21
8. ส่งท้าย แสวงหาการพัฒนาสำหรับอนาคต	26

วัฒนธรรมกับการพัฒนา: ข้อสังเกตจากกรณีชาวเล

1. เกริ่นนำ

ในปัจจุบันกระแสการพัฒนามักจะเป็นไปเพื่อมุ่งเน้นประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ซึ่งการพัฒนาในลักษณะดังที่กล่าวมานี้ มักจะเอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มคนที่เข้าถึงโอกาสและทรัพยากรได้มากกว่าแล้วทั้งให้คนบางกลุ่มได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาเป็นลำดับท้ายๆ กลุ่มชนพื้นเมืองอย่างเช่นชาวเลเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงกลุ่มคนที่ถูกทำให้กลายเป็นผู้ด้อยโอกาสจากการพัฒนา และยังถูกผลักดันให้ละทิ้งวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพชน สถานการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ชี้ชวนให้ตั้งคำถามว่าเราจะเลือกสรรการพัฒนาในรูปแบบใดที่จะเอื้อให้การพัฒนาดำรงอยู่ร่วมกันได้กับวิถีวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของชาวเล

2. ชาวเลในกระแสการพัฒนา

ในประเทศไทยมีชาวเลอาศัยอยู่ด้วยกันทั้งหมด 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ มอแกน มอกลน และอูรักลาไวกัย นอกจากนั้นแล้วในประเทศอื่นๆ เช่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ก็มีชาวเลอาศัยอยู่ด้วยเช่นเดียวกัน นักวิชาการต่างประเทศที่ทำงานในประเทศอาณานิคมได้ทำการศึกษาพบว่า มีชาวเลที่อาศัยอยู่ตั้งแต่บริเวณ หมู่เกาะมะริด ในพม่า เรื่อยมาจนถึงบริเวณภาคใต้ของประเทศไทย มาไม่ต่ำกว่า 200 ปี เพียงแต่วิถีชีวิตของชาวเลไม่ได้ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งอย่างถาวร พวกเขามีวิถีชีวิตอิสระ เดินทางเคลื่อนย้ายไปตามเกาะต่างๆ

ในฤดูแล้งชาวเลจะใช้ชีวิตล่องเรืออยู่ในท้องทะเลเป็นส่วนใหญ่ ยังชีพด้วยการจับสัตว์ทะเลด้วยวิธีการแบบดั้งเดิมที่มีความระมัดระวังในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ใช้วิธีการตกปลาบ้าง ฆมหอยด้วยมือบ้าง มีการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับคนภายนอกบ้าง เดินทางไปเยี่ยมญาติบ้าง

วิถีชาวเล การล่องเรือ

วิถีชีวิตของชาวเลจะล่องเรือเคลื่อนย้ายไปตามแหล่งที่มีฐานทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ทำให้เรือมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของชาวเลเป็นอย่างมาก เรือไม่ใช่แค่เพียงเครื่องมือในการประกอบอาชีพ หรือเป็นเพียงแค่สถานที่พักอาศัย แต่เรือยังผูกโยงอย่างแนบแน่นกับวิถีแห่งความเป็นชาวเลที่ใช้ชีวิตอย่างอิสระในท้องทะเลอีกด้วย และยังสะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์ดั้งเดิมของชาวเลที่ไม่เน้นการสะสมกอบโกย เพราะชีวิตที่อาศัยอยู่ในเรือที่

ไม่ได้มีขนาดใหญ่โตมากนักทำให้สะดวกหรือสิ่งของได้ไม่มาก และไม่เน้นการยึดถือกรรมสิทธิ์ครอบครอง เพราะเห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นของทุกคนที่ควรจะมีการแบ่งปันให้เกิดการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ชาวเลอย่างเช่นชาวมอแกนมีภูมิปัญญาในการสร้างเรือ เรือของมอแกนเรียกว่าเรือ “กำบาง” เรือในยุคเริ่มแรกจะทำด้วยไม้ระกำ ซึ่งมีข้อดีคือทำให้เรือมีน้ำหนักเบา แต่มีข้อเสียคือมีอายุการใช้งานสั้นอยู่ที่ราว 6 เดือนเท่านั้น ในยุคต่อมาเรือของมอแกนได้พัฒนามาสู่เรือที่ทำด้วยไม้กระดาน เพราะมีความคงทนกว่า

เรือกำบาง ไม้ระกำ

พอถึงช่วงฤดูฝน ในทะเลมีคลื่นลมมรสุมแรง ชาวมอแกนจะมีวิถีชีวิตที่อยู่ติดที่มากขึ้น มีการตั้งเพิงพัก หรือสร้างเป็นกระท่อมชั่วคราวอยู่บนฝั่ง ทำให้มีเวลาในการซ่อมแซมเรือ ผู้ชายก็ออกหาปลาด้วยเครื่องมือที่ทำขึ้นอย่างเรียบง่าย พวกเขาจะต้องออกไปหาปลาบริเวณใด หาปลาชนิดไหน หาในเวลาใด ผู้หญิงก็ออกหาหอยตามชายฝั่ง ได้ผลผลิตกลับมามากพอแก่การเลี้ยงปากท้องในแต่ละวัน ไม่เน้นการสะสม เพราะเชื่อว่าในวันต่อๆ ไปก็จะมี

ทรัพยากรอย่างพอเพียงในการยังชีพเช่นเดิม ทำให้เห็นว่าชาวเลมีความผูกพันและรู้จักพื้นที่ที่เขาอยู่อาศัยเป็นอย่างดี มีความรู้ในเรื่องการเดินเรือ มีความเชี่ยวชาญในการทำมาหากินในพื้นที่โดยไม่มุ่งกอบโกยหาผลประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเกินความจำเป็นพื้นฐานของชีวิต แสดงให้เห็นว่าในวิถีดั้งเดิมของชาวเลนั้น พวกเขามีภูมิปัญญาอันชาญฉลาดในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

รูปแบบบ้านดั้งเดิมของชาวเลมอแกน ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและธรรมชาติ

การแทงปลา หาทรัพยากรริมหาด ของชายและหญิงมอแกนด้วยเครื่องมือเรียบง่าย

อย่างไรก็ดี ในสภาพการณ์ปัจจุบันวิถีชีวิตที่ผูกพันและพึ่งพิงอยู่กับฐานทรัพยากรธรรมชาติของชาวเลกำลังถูกเบียดขับให้ตกอยู่ในภาวะอันตรายลำบาก ภูมิปัญญาดั้งเดิมและวัฒนธรรมที่งดงามของชาวเลกำลังถูกทำให้สูญสลายไปอันเนื่องมาจากกระแสการพัฒนาที่กำลังไหลบ่าเข้ามาในพื้นที่อยู่อาศัยของชาวเล

ทุกวันนี้ เราคงไม่สามารถปฏิเสธกระแสการพัฒนา ระบอบทุนนิยมเสรี ระบบตลาดที่มีการเปิดกว้าง มีการเข้ามาของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ ประเทศไทยก็เดินตามแนวทางการพัฒนานี้ด้วยเช่นกัน โดยมีการส่งเสริมการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ ซึ่งการพัฒนาส่วนใหญ่มักให้ความสำคัญแก่การพัฒนาทางเศรษฐกิจ การพัฒนาเชิงพาณิชย์ การมุ่งเน้นความสามารถแข่งขันในระบบตลาด แต่การพัฒนาในแบบที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว มักจะเอื้อประโยชน์ให้กับคนบางกลุ่มที่มีทุนและทรัพยากรอยู่แต่เดิม แต่ละเลยคนในท้องถิ่นและชนพื้นเมืองกลุ่มน้อย และทิ้งให้พวกเขาเป็นผู้แบกรับผลกระทบในทางลบที่เกิดจากการพัฒนา

นิทรรศการโดยศิลปิน
ที่หอศิลป์แห่งกรุงเทพมหานคร
ตั้งคำถามถึงการที่ผู้คนถูกขับออก
จากพื้นที่อยู่อาศัยดั้งเดิม
“คุณ...จะเอาพวกเขาไปไว้ที่ไหน”

3. ผลกระทบจากการพัฒนา

กลุ่มชาวเลเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของผู้ที่ได้รับผลในทางลบจากการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งบริเวณภาคใต้ของประเทศไทยซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งทำมาหากินของชาวเลมาเป็นเวลาช้านาน ในระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมาพื้นที่ชายฝั่งทะเลบริเวณภาคใต้ของประเทศไทยได้ถูกพลิกโฉมหน้าให้กลายเป็นยุครุ่งเรืองของการทำเหมืองแร่ ต่อมาก็เกิดการเปลี่ยนผ่านมาสู่ยุครุ่งเรืองของการค้าและบริการ มีการสร้างโรงแรม รีสอร์ท เพื่อรองรับการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยว และในปัจจุบันพื้นที่ชายฝั่งของประเทศไทยก็ถูกพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งของบ้านพักตากอากาศ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยราคาแพง รวมถึงเป็นแหล่งประกอบธุรกิจของนักลงทุนต่างชาติด้วย

สภาพการพัฒนา ที่ทำให้ชาวเลขาดความมั่นคงและอยู่ในพื้นที่แออัด

การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวที่รวดเร็วและทันสมัย

การพัฒนาที่ผ่านมาส่งผลให้เศรษฐกิจขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ยิ่งดึงดูดการลงทุนและคนจากนอกพื้นที่ให้หลั่งไหลเข้ามาเพื่อแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจ แต่เมื่อพื้นที่ชายฝั่งทะเลยิ่งถูกพัฒนาไปในระบบทุนนิยมเสรีที่มาพร้อมกับความ “ทันสมัย” และกระแส “โลกาภิวัตน์” ชนพื้นเมืองดั้งเดิมดังเช่นกลุ่มชาวเลก็ยิ่งอยู่ในสถานะที่เปราะบางต่อการถูกละเมิดสิทธิได้ง่าย อีกทั้งยังสุมเสี่ยงต่อการสูญเสียวิถีวัฒนธรรมที่เป็นรากเหง้าของตนไป ทำให้ชีวิตของชนพื้นเมืองดั้งเดิมเหล่านั้นต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงในชีวิตในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียแหล่งทำมาหากิน การสูญเสียพื้นที่ศักดิ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางจิตวิญญาณ รวมถึงการสูญเสียสิทธิในที่ดินที่อยู่อาศัย

ชาวเลมีวิถีชีวิตในการพึ่งพิงฐานทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลในการดำรงชีพ ในอดีตพวกเขาสามารถล่องเรือไปจับสัตว์น้ำที่ใดก็ได้ จะจอดเรือที่ไหนก็ได้ จะออกทำมาหากินบริเวณใดก็ได้ แต่เมื่อท้องทะเลที่เปรียบเสมือนบ้านและที่ทำกินของพวกเขาถูกประกาศให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ เพื่อรักษาไว้ให้เป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ทำให้ชาวเลสูญเสียแหล่งที่ทำกินของตนไป

สถานการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้ชาวเลประสบความยากลำบาก เนื่องจากไม่สามารถเข้าถึงการใช้ทรัพยากรทางทะเลได้ดังเดิม วิถีชีวิตของชาวเลที่หาอยู่หากินกับท้องทะเลด้วยเรือที่สร้างขึ้นอย่างเรียบง่าย เช่น เรือกำบังของชาวมอแกน เรือปราฮู ของชาวอูรักลาไวกัย ก็ถูกแทนที่ด้วยเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ เรือสปีดโบ๊ตเพื่อการท่องเที่ยว ชาวเลจึงไม่สามารถประกอบอาชีพตามวิถีดั้งเดิมของตน

ถ้ามองในแง่ธุรกิจแล้วสถานการณ์ที่เกิดขึ้นดูเหมือนจะทำให้ได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย นักท่องเที่ยวที่มาดูหมู่บ้านชาวเลหลายแห่งก็ได้เห็นของแปลกใหม่ พวกเขาถ่ายภาพแล้วจากไป แต่สุดท้ายก็ไม่ได้สร้างความเข้าใจในวิถีวัฒนธรรมที่ผูกพันอยู่กับท้องทะเลของชาวเล ไม่ได้เรียนรู้ความ

เป็นมาอันเก่าแก่ของชนพื้นเมืองกลุ่มนี้ ส่วนชาวเลก็อาจจะได้รับเงินจากนักท่องเที่ยวในการขายอาหารทะเล หัตถกรรมและงานเล็กๆ น้อยๆ

หมู่บ้านชาวมอแกนกลายเป็นจุดท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวเดินชมหมู่บ้าน

ผลกระทบในทางลบของการพัฒนาไม่เพียงแต่ทำให้ชาวเลสูญเสียความมั่นคงในแหล่งที่ทำกิน แต่ยังทำให้ชาวเลสูญเสียความมั่นคงในด้านจิตวิญญาณและด้านที่อยู่อาศัย ชุมชนชาวเลหลายแห่งถูกแย่งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ประกอบพิธีทางจิตวิญญาณ เช่น พื้นที่สุสาน ศาลเคารพ ชาวเลถูกห้ามเข้าใช้พื้นที่ที่เป็นของพวกเขาแต่ดั้งเดิม ทำให้เห็นว่าชาวเลถูกเบียดขับให้ไร้ที่ทาง แม้แต่ในมิติด้านจิตวิญญาณ

สถานที่ทางจิตวิญญาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์

ที่ดินสำหรับเจ้าที่ และฝังร่างบรรพบุรุษ

ยิ่งไปกว่านั้น ชีวิตของชาวเลในหลายชุมชนยังต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ยากลำบากมากยิ่งขึ้น เมื่อที่ดินของชุมชนที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยมาหลายชั่วอายุคนถูกออกโฉนดให้ตกไปอยู่ในการครอบครองของเอกชน ทำให้ชาวเลจำนวนมากขาดความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย พวกเขาอาจถูกบังคับไล่รื้อให้ออกนอกพื้นที่ไปเมื่อใดก็ได้ ซึ่งหลายครอบครัวก็กำลังเผชิญกับสถานการณ์นี้อยู่

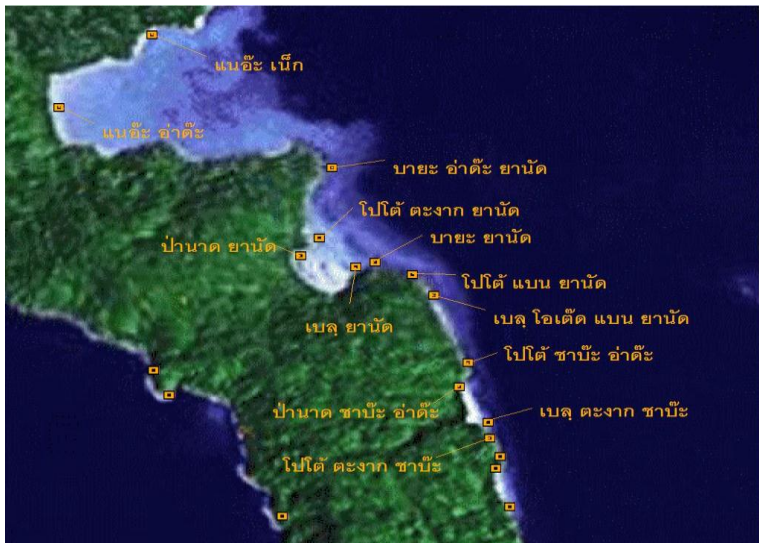

การถูกเบียดขับทั้งที่ทำมาหากิน ที่อยู่อาศัย

สาเหตุที่ทำให้ชาวเลขาดความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย หรือสิทธิในที่ดินที่อยู่อาศัย ไม่มีเอกสารสิทธิ์หรือกรรมสิทธิ์ในที่ดินต่างๆ ที่เป็นผู้อยู่อาศัยและทำมาหากินในบริเวณนี้มาก่อน เนื่องจากชาวเลไม่ยึดติดกับการครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินใดๆ เพราะมีระบบคิดว่าทรัพยากรไม่ว่าจะเป็นที่ดิน พื้นที่ชายฝั่ง หาดทรายรวมทั้งทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเลเป็นสิ่งที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ทุกคนสามารถจะเข้าถึงและใช้ทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียมกัน

นอกจากนั้นแล้ว คนภายนอกบางส่วนก็มีอคติกับชาวเล และชาวเลก็มักจะถูกมองว่าคนแปลกหน้าโดยเฉพาะผู้ที่ป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ชาวเลจึงไม่ได้รับความสนใจจากคนภายนอกและหน่วยงานรัฐ ทำให้ไม่มีผู้ใดเข้ามาช่วย

สนับสนุนการปกป้องคุ้มครองสิทธิของคนชาวเลโดยเฉพาะสิทธิในที่ดินที่อยู่อาศัย อีกทั้งสังคมชาวเลเป็นสังคมที่ไม่มีภาษาเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ชาวเลรุ่นอาวุโสเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่ไม่รู้หนังสือ ไม่รู้กฎหมาย จึงเชื่อคนง่าย และไม่รู้เท่าทันคนภายนอกที่เข้ามาหลอกลวงเพื่อหาผลประโยชน์ หรือบางกรณีที่ชาวเลมีการมสิทธิในที่ดินแล้ว ก็นำที่ดินไปขายต่อเนื่องจากความจำเป็นเรื่องปากท้อง หรือถูกหลอกลวง หรือถูกข่มขู่ แต่ก็มีบางส่วนที่ขายไปด้วยความสมัครใจ ทำให้ในท้ายที่สุดพวกเขาก็ต้องสูญเสียที่ดินที่อยู่อาศัยของตนไป

พื้นที่ดั้งเดิมและทรัพยากร ใช้เป็นเพียง “ที่อยู่ ที่หากิน”

4. การพัฒนาและศักดิ์ศรีทางวัฒนธรรมต้องไปด้วยกัน

แต่ถ้าเราหันมามองในมิติศักดิ์ศรีทางวัฒนธรรมแล้ว อาจต้องมีการคิดทบทวนกันใหม่ว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ไม่เอื้อให้เกิดความเท่าเทียมกันของการกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนาและไม่เอื้อต่อการดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีในทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวมอแกน

แม้หน่วยงานภาครัฐจะเล็งเห็นความยากลำบากในการประกอบอาชีพของชาวมอแกน แล้วยื่นมือเข้ามาให้ความช่วยเหลือ ดังเช่น ทางอุทยานแห่งชาติมีการจ้างงานชาวมอแกน แต่งานที่ให้มอแกนทำส่วนใหญ่ก็เป็นงานระดับล่างที่ไม่ต้องใช้ทักษะฝีมือ ได้แก่ งานเก็บขยะ งานทำความสะอาด งานทำอาหาร งานล้างจาน ฯลฯ

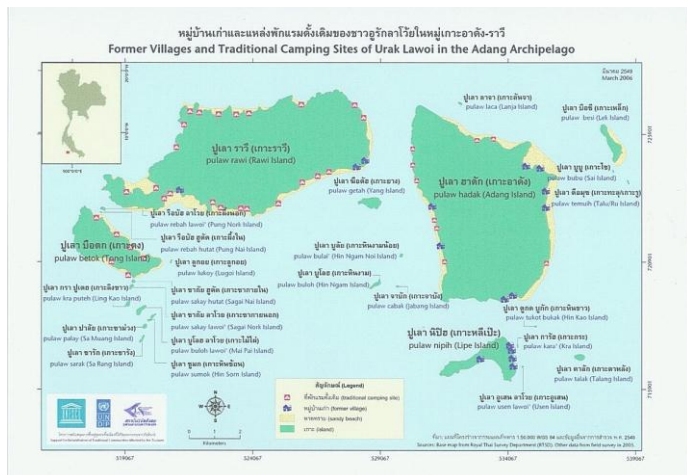

การจ้างงานที่ขาดการคำนึงถึงความรู้ ทักษะ และศักดิ์ศรีทางวัฒนธรรม

การช่วยเหลือเหล่านี้แม้จะทำให้ชาวมอแกนมีรายได้พอประทังชีวิตไปได้ในแต่ละวัน แต่ก็เป็นการช่วยเหลือที่ไม่เอื้อให้พวกเขาดำรงศักดิ์ศรีทาง

การแก้ปัญหาที่ไม่คำนึงถึงบริบทและเงื่อนไขแวดล้อมชีวิตของชาวเล
อย่างรอบด้านพอดังที่กล่าวมานี้ กำลังพรากพวกเขาออกจากวิถีชีวิตและ
รากเหง้าทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของความเป็นชาวเล ที่ผูกพันกับท้องทะเลและ
ผืนแผ่นดินถิ่นที่อยู่มาอย่างยาวนาน

ในโลกทัศน์ของชาวเล แผ่นดินและท้องทะเลไม่อาจถูกทำให้กลายเป็นสินค้าเพียงแค่การแลกเปลี่ยน ซื้อมาแล้วขายไป แต่ว่าท้องทะเลและผืนแผ่นดินเป็นทั้งวิถีชีวิตของเขา ถ้าไม่มีผืนแผ่นดิน ชายฝั่ง อ่าว แนวปะการัง วิถีชีวิตของพวกเขาถึงสูญหายไปด้วย

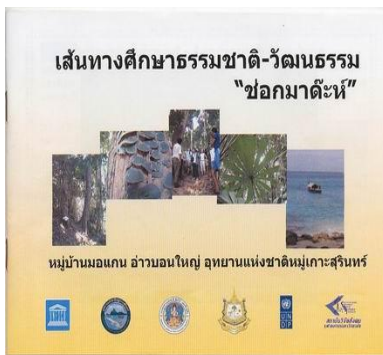
พื้นที่ที่อยู่กันมาอย่างยาวนาน ถูกแปรเปลี่ยนไปเพื่อการพัฒนา

5. การรื้อฟื้นวิถีชีวิต การชดเชยการสูญเสีย

มีความพยายามจากหน่วยงาน/องค์กรภายนอก เช่น โครงการนำร่องอันดามันโดยเริ่มต้นขึ้นที่หมู่เกาะสุรินทร์ ได้เสนอตัวอย่างของแนวทางในการแก้ปัญหาที่คำนึงถึงมิติทางสังคมวัฒนธรรมของมอแกนที่เอื้อต่อการคงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะทำให้ชุมชนมอแกน วิถีวัฒนธรรมของมอแกน และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติดำรงอยู่ร่วมกันต่อไปได้

โครงการนำร่องอันดามันได้ริเริ่มเส้นทางศึกษาธรรมชาติและวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นว่าชาวมอแกนมีภูมิปัญญาในการทรัพยากรธรรมชาติอย่างไรจึงทำให้พวกเขาอยู่ในพื้นที่ธรรมชาติมายาวนานหลายร้อยปีโดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงมีการพัฒนาศักยภาพของชาวมอแกนให้มีบทบาทในการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นพานักท่องเที่ยวชมสถานที่ต่างๆ และเรียนรู้วัฒนธรรมของมอแกน โครงการในลักษณะนี้เป็นอีกตัวอย่างของความพยายามให้ชุมชนชาวเลยังคงมีสิทธิ์เข้าถึงการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติที่สอดคล้องไปกับภูมิปัญญาของชาวเลในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

เส้นทางศึกษาธรรมชาติ – วัฒนธรรม การเรียนรู้จากภูมิปัญญา

สร้างความภาคภูมิใจ และพัฒนาศักยภาพของมัคคุเทศก์มอแกน

การรื้อฟื้นภูมิปัญญา วัฒนธรรม

ความรู้พื้นบ้าน
กับ
การสร้างเรือมอแกน

ความรู้และภูมิปัญญาที่มีมาอย่างยาวนานกำลังสูญหาย

การพัฒนาที่เน้นทางด้านเศรษฐกิจ แม้จะทำให้เกิดผลดี คือเพิ่มพูนความมั่งคั่งให้เกิดขึ้น แต่ผลประโยชน์จากการพัฒนามักจะไม่ได้มีการจัดสรรอย่างเป็นธรรม อีกทั้งนโยบายหรือกฎหมายที่ออกโดยรัฐก็มักจะเอื้อประโยชน์ให้กับผู้ที่มีโอกาสมากกว่าและเอื้อให้เฉพาะกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ จึงไม่น่าแปลกใจที่ว่ายิ่งพัฒนาเศรษฐกิจไปไกลเท่าใด กลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิม โดยเฉพาะกลุ่มชาวเลก็ยิ่งถูกเบียดขับให้กลายเป็นคนชายขอบ เข้าไม่ถึงผลประโยชน์จากการพัฒนา ถูกทำให้กลายเป็น “คนแปลกหน้า” ในถิ่นที่อยู่ของตนเอง ต้องดำรงชีวิตอยู่อย่างไร้ศักดิ์ศรี และยังไม่ที่ทางให้แก่การสืบทอดวิถีวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของบรรพชนให้คงอยู่ต่อไปได้

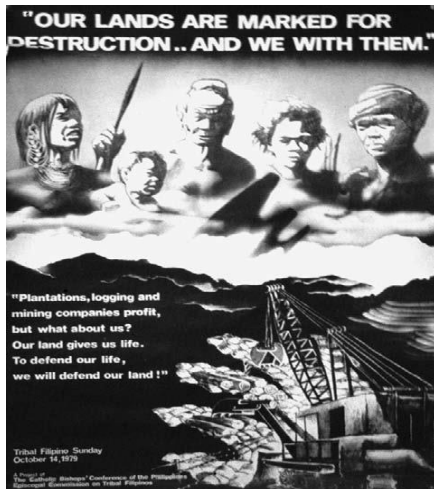
ภัยที่กำลังคุกคามสังคมชาวเลโดยส่วนใหญ่แล้วมาจากระบบคิดระบบกฎหมาย ระบบการจัดการที่สังคมของเราสร้างขึ้น ดังนั้นทุกภาคส่วนในสังคมต้องช่วยกันปรับปรุงโครงสร้างในทางสังคมเพื่อช่วยให้พวกเขามีชีวิตที่ดีขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐจำเป็นต้องมีนโยบายเพื่อปกป้องคุ้มครองชนพื้นเมืองดั้งเดิมเหล่านี้ ในปี พ.ศ. 2553 ได้มีมติคณะรัฐมนตรีให้มีการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวเล โดยมีมาตรการสำคัญคือการจัดตั้งเขตวัฒนธรรมพิเศษที่เป็นการเสนอทางเลือกในการพัฒนาเพื่อสร้างความมั่นคงและฟื้นฟูความเป็นอยู่ให้ชุมชนพื้นเมือง

6. แนวคิดเขตสังคมวัฒนธรรมพิเศษ

เมื่อก้าวถึงแนวคิดเขตพิเศษ ในความเป็นจริงแล้วในประเทศไทยมีการจัดตั้งเขตพิเศษมานานแล้ว เรามีเขตพิเศษอื่นๆ เช่น เขตคุ้มครองสิ่งแวดล้อม เขตควบคุมมลพิษ เขตมรดกโลกทางธรรมชาติ เขตมรดกโลกทางวัฒนธรรม รวมถึงในหลายประเทศก็มีการจัดตั้งเขตคุ้มครองเพื่อสังคมวัฒนธรรมของชนพื้นเมืองเช่นเดียวกัน

แนวคิดเขตวัฒนธรรมพิเศษนี้ประยุกต์ขึ้นมาจากแนวคิดเดิมเรื่องเขตเศรษฐกิจพิเศษ กล่าวคือ เมื่อมีการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษขึ้นมาแล้วหน่วยงานต่างๆ หรือนโยบายต่างๆ ต้องปรับตัว ต้องส่งเสริม สนับสนุนและมีการดำเนินงานที่สอดคล้องไปกับเขตเศรษฐกิจพิเศษ เพื่อเอื้อให้เกิดการบรรลุเป้าหมายของเขตเศรษฐกิจพิเศษ ดังนั้น ถ้าหากว่าเรามีเขตวัฒนธรรมพิเศษเราก็จะสามารถทำให้แนวนโยบาย หรือกฎหมาย หรือหน่วยงานต่างๆ ที่มีอยู่แต่เดิมปรับตัวไปตามแนวทางของเขตวัฒนธรรมพิเศษเพื่อประโยชน์ในการปกป้องคุ้มครองชนพื้นเมือง

ไม่ใช่เฉพาะในประเทศไทย ที่ชนพื้นเมืองถูกเบียดออกจากที่ดินที่อยู่อาศัยและทำมาหากิน ประเทศเพื่อนบ้านเช่นฟิลิปปินส์ก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน แต่ก็มีทางออกและวิธีแก้ไข

ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศฟิลิปปินส์มีแนวทางการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิของชนพื้นเมืองผ่านกระบวนการรับรอง “ดินแดนของบรรพบุรุษ” (ancestral domain) ในมาเลเซีย ที่ชาวอากมีการยอมรับสิทธิในการจัดการที่ดินตามระบบจารีตประเพณี (Native Customary Rights to land)

ในประเทศออสเตรเลีย มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับชาวอะบอริจินส์ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองของประเทศออสเตรเลีย (Aboriginal Peoples Act 1954) และยังมีการให้สิทธิในที่ดินแก่ชาวอะบอริจินส์ที่เรียกว่า Aboriginal title เราอาจกล่าวในภาพรวมได้ว่าแนวคิดเขตวัฒนธรรมพิเศษไม่ใช่สิ่งใหม่ ไม่ใช่สิ่งที่อันตราย แต่เป็นแนวคิดของการกำหนดเขตคุ้มครองคนที่กำลังจะสูญเสียอนาคต สูญเสียที่ดิน สูญเสียวิถีชีวิต สูญเสียศักดิ์ศรีของพวกเขาไป

การรื้อฟื้นการสร้างเรือกำบัง เป็นการรื้อฟื้นความภูมิใจทางวัฒนธรรมของชาวมอแกน

เมื่อกล่าวถึงแนวคิดเขตวัฒนธรรมพิเศษเราจะพิจารณาใน 3 ประเด็นหลัก คือ

1. พื้นที่ทางกายภาพ ได้แก่ พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย พื้นที่ทำกิน และพื้นที่ทางจิตวิญญาณ

2. การคุ้มครองผู้คนและวัฒนธรรม โดยจัดทำนโยบายระยะยาวเพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์และความภูมิใจทางวัฒนธรรมของชนพื้นเมือง และมีการสนับสนุนพิเศษเพื่อ “จัดการกีดกันและเลือกปฏิบัติ” ตลอดจนมีการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ทางภูมิปัญญาของชนพื้นเมือง

3. การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถวางแผน มีการเฝ้าระวัง และตัดสินใจในการพัฒนาชุมชนและบริเวณโดยรอบได้ด้วยตนเอง อย่างไรก็ตามแม้จะมีแนวทางการจัดตั้งเขตวัฒนธรรมพิเศษ แต่แนวคิดนี้ก็ยังเปิดกว้างต่อการถกเถียง และเรียกร้องการทำงานของทุกภาคส่วน และ

จากสหสาขาวิชามาร่วมกันกำหนดขอบเขตความหมายและแนวปฏิบัติที่นำไปสู่การสร้างเขตวัฒนธรรมพิเศษที่เราได้ฝันให้เป็นจริงขึ้นมา

พื้นที่ท่ามาหากิน ควรได้รับความคุ้มครอง

7. ความจำเป็นของการถอดบทเรียนการทำงาน

เพื่อให้การทำงานด้านการปกป้องคุ้มครองชนพื้นเมืองดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ควรมีการถอดบทเรียนที่ได้จากการทำงาน เพื่อนำมาใช้พัฒนาการทำงานและวางแผนแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นได้อีกในอนาคต

บทเรียนแรกคือ ภาคีเครือข่ายต่างๆ ที่ทำงานร่วมกันควรมีการทำความเข้าใจถึงจุดแข็ง จุดอ่อน ข้อจำกัดและวัฒนธรรมการทำงานของตนเอง ตัวอย่างเช่น

- **ภาครัฐ**มีจุดแข็งในการทำงานคือ มีกฎหมาย มีอำนาจ มีงบประมาณ มีทรัพยากร มีโครงสร้างพื้นฐาน มีระบบในการทำงาน มีระเบียบในการทำงาน
- **ภาควิชาการ**มีจุดแข็งคือ การมีทฤษฎี มีหลักการเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ มี “จินตนาการ” เชิงแนวคิด ไม่ได้ติดยึดกับกรอบมากนัก ซึ่งจะช่วยเปิดเพดานความคิด ทำให้เห็นทางเลือกอื่นที่หลากหลายในการแก้ปัญหา
- **ภาคชุมชน**มีจุดแข็งคือ ชุมชนมีประสบการณ์ มีความรู้ท้องถิ่น มีความเชี่ยวชาญในพื้นที่ รู้ว่าปัญหาของตัวเองคืออะไร มีความผูกพันกับผู้คนและห่วงใยอนาคตของลูกหลาน
- **องค์กรพัฒนาเอกชน**มีจุดแข็งคือ มีการทำงานที่เน้นกลุ่มเป้าหมายเจาะลึกในรายละเอียด มีความยืดหยุ่น เข้าถึงพื้นที่ได้ดี

- **สื่อมวลชนมีจุดแข็งคือ** มีช่องทางในการสื่อสารสาธารณะได้อย่างกว้างขวาง รวดเร็ว และส่งผลกระทบสูง อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายได้

การได้เรียนรู้จุดอ่อนและจุดแข็งของภาคีเครือข่ายผู้ร่วมงานเพื่อที่จะนำจุดแข็งของแต่ละฝ่ายมาเสริมจุดอ่อนการทำงานของอีกฝ่าย ซึ่งก็จะทำให้การขับเคลื่อนงานด้านการปกป้องคุ้มครองสิทธิชนพื้นเมืองมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ภาคส่วนที่เข้าใจการทำงานกับกลุ่มคนที่มีความหลากหลาย

บทเรียนที่สอง การทำงานร่วมกันของหลายภาคส่วนย่อมต้องพบปัญหาและอุปสรรค ซึ่งปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญก็คือ การที่แต่ละภาคส่วนมีชุดความคิดที่แตกต่างกัน มีแนวปฏิบัติที่แตกต่างกัน มีกฎระเบียบที่ต่างกั น ดังที่ พะตี จอนิ โอโตเซา ปราชญ์ชาวปกากะญอกล่าวไว้ว่า “ถ้าเอา

ความคิดทัศนคติของกะเหรี่ยงมาทำเป็นกฎหมายก็จะมีรูปแบบอีกอย่างหนึ่ง
เลย” แม้ว่าแต่ละภาคส่วนจะมีชุดความคิดที่แตกต่างกัน แต่ถ้าพยายามหา
เป้าหมายร่วมกันก็จะทำให้สามารถทำงานร่วมกันได้

บทเรียนที่สาม การสร้างสังคมพหุวัฒนธรรม ที่ทำให้ความแตกต่าง
หลากหลายทางวัฒนธรรมดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกัน
(Unity in diversity) อาจจะถูกมองได้หลายแง่มุม บางหน่วยงานของภาครัฐ
อาจมีความเห็นว่าการมีความแตกต่างทำให้เกิดความแตกแยก แต่เราควร
มองเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมให้เป็นเรื่องเชิงบวก ดังที่ประเทศ
มาเลเซียที่มีคนจากหลากหลายวัฒนธรรมมาอยู่ด้วยกัน เขาได้ใช้ความหลาย
ทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ให้เป็นจุดแข็งของประเทศและยังนำมาใช้ในการส่งเสริม
การท่องเที่ยวอีกด้วย

บทเรียนที่สี่ ในขณะที่แต่ละภาคส่วนช่วยกันผลักดันการแก้ปัญหาใน
ระดับนโยบาย แต่เราก็ต้องแก้ปัญหาสำหรับกรณีเร่งด่วนในแต่ละพื้นที่ไป
พร้อมกันด้วย ยังมีชาวเลอีกจำนวนมากที่กำลังเผชิญชีวิตด้วยความ
ยากลำบาก หลายครอบครัวกำลังถูกหมายศาลสั่งไถ่ที่ดินที่อยู่อาศัยมา
ตั้งแต่สมัยบรรพชน หลายครอบครัวมีชีวิตอยู่ด้วยความยากจนแร้นแค้น
ปราศจากทางเลือกอื่นใดในชีวิต

ยกตัวอย่างเช่น ชีวิตของหญิงคนหนึ่งที่ไม่ได้เลือกเกิดมาในครอบครัว
มอแกน ไม่ได้เลือกเกิดที่ย่านเชือก (ในพม่า) ไม่ได้เลือกที่จะประสบอุบัติเหตุ
ไฟไหม้ ไม่ได้เลือกที่จะเป็นหญิงหม้ายสามีทั้ง ไม่ได้เลือกนอนในบ้านหลังคา
สังกะสีที่รั่วซึม ไม่ได้เลือกที่จะตอกหอยประทังชีวิตไปวันๆ ไม่ได้เลือกที่จะไร้
ทางเลือกในชีวิตโดยสิ้นเชิง ดังนั้นในขณะที่มีการขับเคลื่อนนโยบายเพื่อ
ยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ชนพื้นเมืองในภาพรวม เราจะต้องตระหนักถึง

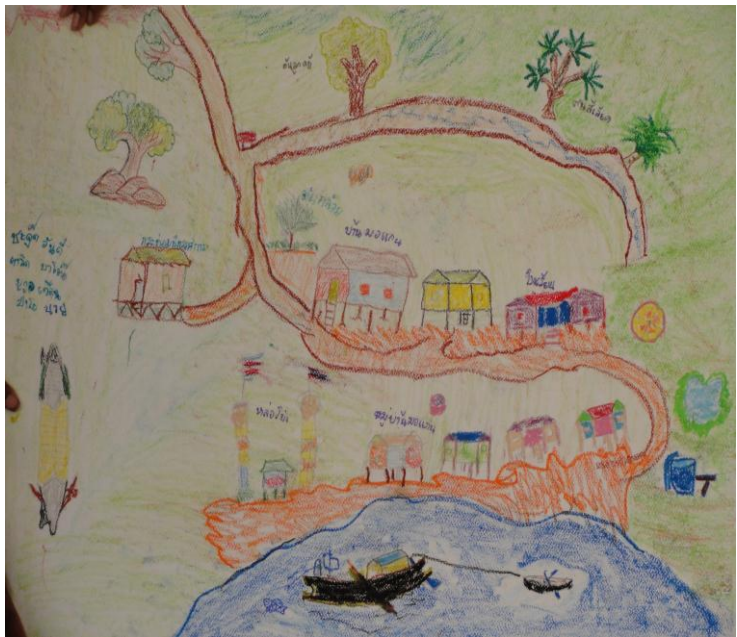
การให้ความช่วยเหลือโดยเร่งด่วนแก่กรณีที่เป็น เพื่อให้ชีวิตของพวกเขา มีความหวัง และมองเห็นว่าในวันรุ่งขึ้นพวกเขาจะมีชีวิตที่ดีกว่า

คุณเตือนใจ ดีเทศน์ และคุณศจี กองสุวรรณ เยี่ยมบ้านชาวมอแกนที่หาดราไวย์ และเห็นภาพของ “ชีวิตที่ไม่ได้เลือก และไม่มีโอกาสเลือก”

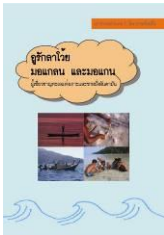
8. ส่งท้าย แสวงหาการพัฒนาสำหรับอนาคต

การพัฒนาตลอดช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาที่มุ่งเน้นแต่เฉพาะการสร้างเศรษฐกิจเติบโตทางเศรษฐกิจได้สร้างภัยคุกคามให้แก่วิถีชีวิตทางสังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชนพื้นเมืองโดยเฉพาะกลุ่มชาวเล พวกเขาต้องกลายเป็นผู้แบกรับผลเสียของการพัฒนาอย่างเลี่ยงไม่ได้ สังคมของเราควรจะแสวงหาทางเลือกการพัฒนาที่จะไม่ทอดทิ้งใครให้ตกหล่น เป็นการพัฒนาที่เอื้อให้ชาวเลดำรงชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีความภาคภูมิใจในรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตน และยังคงสืบสานภูมิปัญญาที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพชน ให้ดำรงอยู่ต่อไป ทั้งยังมีความสามารถในการตั้งรับต่อความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างสร้างสรรค์

เอกสารที่พิมพ์ในโครงการต่อยอด

เอกสารต่อยอด หมายเลข 1 — อูรักลาไวย์ มอแกน และมอกลน จะนำผู้อ่านไปรู้จักกับ

ชาวเลในประเทศไทย 3 กลุ่ม ได้แก่ มอแกน มอกลน และ อูรักลาไวย์ ซึ่งแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างและหลากหลายในวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี แต่ก็มีจุดร่วมคือความรู้และความใกล้ชิดกับทะเล ซึ่งทำให้ชาวเลอยู่ร่วมกับธรรมชาติชายฝั่งทะเลมาได้นับร้อยปี

เอกสารต่อยอด หมายเลข 2 — แนวทางแก้ไขปัญหามั่นคงของมนุษย์และชุมชน –

พื้นที่นาร่องของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล ได้ประมวลภาพรวมสถานการณ์ “ความไม่มั่นคง” ของชุมชนชาวเลในมิติต่างๆ อาทิ การเป็นบุคคลไร้รัฐ ความไม่มั่นคงด้านที่อยู่อาศัย การขาดความมั่นใจและภูมิใจในวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน เป็นต้น และมีข้อเสนอการใช้แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์และของชุมชนมาเป็นฐานในการแก้ปัญหาของบุคคลและชุมชนชาวเล อาทิ แนวคิดเรื่องบัตรรับรองสิทธิขั้นพื้นฐาน กองทุนเสริมสร้างความมั่นคง และแนวคิดการจัดตั้งเขตสังคมและวัฒนธรรมพิเศษ

เอกสารต่อยอด หมายเลข 3 — แนวคิดเขตสังคมและวัฒนธรรมพิเศษกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล

ให้ภาพกว้างๆ เกี่ยวกับแนวคิดเขตสังคมและวัฒนธรรมพิเศษของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล ความเข้าใจต่อปัญหา วิธีคิด และวิถีปฏิบัติของสังคมชาวเล ตัวอย่างการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิของชนพื้นเมือง แนวทางการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมเขตสังคมและวัฒนธรรมพิเศษ ข้อควรระวังเกี่ยวกับการกำหนดเขตสังคมวัฒนธรรมพิเศษ และพื้นที่นาร่อง

โครงการต่อยอด

ขยายเมล็ดพันธุ์ความรู้เรื่องกลุ่มชาติพันธุ์
และชายขอบสู่สาธารณะ

โครงการต่อยอด เป็นโครงการเล็กๆ ที่มุ่งจะรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มชายขอบ และทำเป็นเอกสารเล่มเล็กๆ อ่านง่าย พกง่าย เพื่อให้คนทั่วไปได้อ่านได้รับทราบสถานการณ์ เรียนรู้ถึงความหลากหลายในสังคมไทย และเข้าใจว่าความเห็นอกเห็นใจอย่างเดียวอาจจะไม่พอที่จะส่งเสริมให้ความหลากหลายนั้นดำรงต่อไปหรือจะแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อนและมี “ผู้เล่น” ที่หลากหลายได้

เอกสารเหล่านี้ผลิตเป็น "หนังสือทำมือ" เพราะจำกัดพิมพ์ไม่มากนัก จำนวน 20 เล่ม ถึง 300 เล่ม ส่วนใหญ่ใช้ถ่ายเอกสารและเย็บลด เพื่อความประหยัด หลักการของเอกสารนี้คือกระจายข้อมูลความรู้ไปที่ละนิดๆ เปรียบเสมือนเมล็ดต่อยอดที่ระเบิดเปลือกออกและกระจายเมล็ดเล็กๆ ออกไป กลายเป็นต้นเล็กๆ ซึ่งก็จะเติบโตขยายเมล็ดต่อไปอีก

โครงการต่อยอด -ขยายเมล็ดพันธุ์ความรู้เรื่องกลุ่มชาติพันธุ์และชายขอบสู่สาธารณะ
สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท ปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330
โทรศัพท์ 0-2218-7366-67, 0-2218-7376
โทรสาร 0-2255-2353